

H.1105 / M.1693-94 TARİHLİ VE 03648 NUMARALI MALİYEDEN MÜDEVVER DEFTERE GÖRE; KARINABAD KAZASINDA CİZYE UYGULAMASI

Mustafa IŞIK*

Öz: Menşei Eski Mısır ve Sasanilere kadar giden Cizye, İslam Devletlerinde zımmî statüsünde yaşayan gayrimüslim reayadan can, mal ve hayat güvencelerine karşılık alınan baş vergisidir. Bu çalışmada Hicri 1105 ve Miladi 1693-94 tarihli MAD.d. 03648 Maliyeden Müdevver Defter'deki veriler ışığında günümüzde Bulgaristan toprakları içerisinde yer alan ve gayrimüslimlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerden biri olan Karınabad Kazası'nın cizye mükellefi gayrimüslim nüfusu ile ekonomik statülerini ve Karınabad Kazası'nın tahmini cizye gelirleri incelenmiştir. Defterdeki verilere göre; 1691 yılındaki köklü cizye reformundan 3 yıl sonra yapılan sayımlar Karınabad Kazası'nın cizye mükelleflerinin çoğunluğunun kırsalda yaşadığı ve evsat (orta halli) statüsünde olduğu belirlenmiştir. Bundan başka Karınabad Kazası'nda â'lâ(zengin) ve ednâ(fakir) cizye mükelleflerinin sayıları da belirlenmiş ve mükellef sayılarının birbirine çok yakın olduğu tespit edilmiştir. Dikkat çeken bir diğer husus ise â'lâ ve ednâ cizye mükelleflerinin oranlarının kırsalda, şehir merkezindekilere göre daha fazla olduğudur.

Anahtar Kelimeler: Karınabad Kazası, Cizye, Cizye Reformu, Bulgaristan, Markeli Kalesi

**CIZYE PRACTICE IN KARINABAD DISTRICT
ACCORDING TO MALIYEDEN MUDEVVER
DEFTER NUMBER 03648 AND DATE H.1105 /
M.1693-94**

Abstract: Cizye which dates back to Ancient Egypt and Sassanians, is the chief tax paid by non-Muslim people who lived

* Dr. Öğr. Üyesi, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Antakya/Hatay, e-posta: misik@mku.edu.tr.

under the Islamic States in exchange for life, property and life insurance. In this study, In the light of the data in Maliyeden Müdevver Defter number MAD.d-03648, dated Hijri 1105 and Miladi 693-94, the non-Muslim population and economic status of Karınabad, which is located in the territory of current Bulgaria, and the estimated cizye income of Karınabad were examined. According to the data in the book; Three years after the elaborate cizye reform in 1691, it was determined that the majority of the taxpayers of Karınabad lived in rural areas and were in the status of middle class. In addition, the number of taxpayers called âlâ and ednâ (rich and poor) in the Karınabad County was determined and seen that the numbers were very close to each other. Another point drawing attention is that the rate of taxpayers, âlâ and ednâ, is higher in rural areas than in the city centers.

Key Words: Karınabad, Cizye, Cizye Reform, Bulgaria, Markeli Castle

Giriş

1. Karınabad Kazası'nın Tarihçesi

Güneydoğu Bulgaristan'da Burgaz Eyaleti sınırları içerisinde Yukarı Trakya Ovası'nda yer alan Karınabad şehri, Burgaz ve Yanbolu'ya yaklaşık 56 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Karınabad şehri Markeli Kalesi'nin kalıntularına yakın bir bölgede kurulmuştur. Ortaçağ Kalesi olan ve VII-XI. yüzyıllara tarihlenen Markeli Kalesi, Karınabad'dan yaklaşık 7,6 kilometre uzaklıkta bulunmaktadır. Bu kale, VIII.yüzyılın ikinci yarısından IX. yüzyılın başlarına kadar Bulgar-Bizans siyasi ve askeri ilişkilerinde çok önemli bir rol oynamıştır. Markeli Kalesi aynı zamanda VIII.yüzyılın ikinci yarısına kadar önemli bir piskoposluk merkezi idi. Tarihi kayıtlar, şehrin XV. yüzyıldan itibaren daima ekonomik ve ticari merkez olduğunu göstermektedir. Şehrin, Karınovasa, Karınabad, Karnovo ve Karnobat...vb. olmak üzere farklı isimleri mevcuttur.¹

İlk dönem Osmanlı kaynaklarında Karınovası şeklinde ifade edilen Karınabad 1368-1878 yılları arasında Silistre Livasına bağlı 100 kadar köyü olan bir kaza merkezi idi. Osmanlılar tarafından kurulan Karınabad civarı Bizans döneminde çok seyrek bir nüfusa sahipti. Osmanlı Devleti burayı fethettikten sonra Anadolu'dan yörükleri getirmek suretiyle bölgeyi şenlendirmiştir.² Kaynaklarda Karınabad'ın Osmanlı Devleti tarafından fetih tarihi hakkında ihtilaflar mevcuttur. Yaygın görüşe göre;

¹ <https://de.wikipedia.org/wiki/Karnobat>. E.T. 10.04.2019.

² Machiel Kiel, "Karınâbâd", *D.İ.A.*, C.24, İstanbul 2001, s.491.

Rumeli'deki fetihler doğrultusunda 1367 yılında Timurtaş Paşa, Bulgarlar'dan Kızılağaç ve Yanbolu'yu, Lala Şahin Paşa da İhtiman ve Samakov'u almıştır. Bundan bir yıl sonra 1368 yılında da Sultan I. Murad bizzat kendisi sefere çıkarak Aydos, Karınabad, Sözepoli'yi fethetmiştir.³ Halil İnalçık da Karınabad'ın fetih tarihini 1368 olarak vermektedir. İnalçık, I. Murad'ın Bizans İmparatorluğu'na karşı 1366 yılında yaptığı seferde Bulgar Çarı ile ittifak yaptığını ancak kısa bir süre sonra ittifakın sona ermesiyle birlikte 1368 yılında Doğu Bulgaristan'da önemli bir askeri harekate giriştiğini belirtir. Bu bağlamda I. Murad ilk olarak Balkan Dağ geçitlerini kontrol eden Aydos ve Karınovası'nı ele geçirmiştir.⁴ Bulgaristan topraklarının fethedilmesi, o dönemde Bulgar Kralı İvan Şişman ile Dobruca Beyi Yanko'nun birlikte hareket ederek Avrupa'da Osmanlı Devleti aleyhine hazırlanan haçlı ittifakına karşı alınan bir önlem olarak görülebilir.⁵

Machiel Kiel, eski bir Bizans-Bulgar kalesinin kalıntıları üzerine kurulan Karınabad'ın 1369 yılında I. Murad tarafından Osmanlı topraklarına katıldığını ifade ederken⁶ Nicolae Jorga ise I.Murad'ın 1372 yılında bizzat sefere çıktığını ve Aydos, Sözepoli ve Karınabad'ı ele geçirip böylece Karadeniz'e kadar tüm Rumeli bölgesini fethettiğini belirtmektedir. Akabinde yeni fethedilen bu bölgelere Anadolu'dan Müslüman aileler getirilmek suretiyle sultanın sipahileri arasında dirlik olarak bölüştürülmüştür.⁷

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında Karınabad, Tuna Bulgaristanı ve Eflak topraklarına yapılan akınlar için çok önemli bir askeri üs vazifesi görmüştür. Bu akınları durdurmak için Eflak Voyvodası Karınabad'ı istila edince Yıldırım Bayezid de 1393 yılında Tırnovo Bulgar Çarlığı'nı ilhak etmiştir.⁸

1529-30 yıllarına ait olan 370 numaralı tapu tahrir defterine göre Silistre Livası'na tâbi olan Karınabad tamamı Müslümanlardan oluşan 8

³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003, s.170.

⁴ Halil İnalçık, "Murad I", *D.İ.A.*, C.31, İstanbul 2006, s.157.

⁵ Ahmet Cebeci, "Silistre Sancağı Vakıfları ve H.1006 (1597-1598) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri (No:561)", *Vakıflar Dergisi*, Sayı XX, Ankara 1998, s.453.

⁶ Kiel, "a.g.m.", s.491.

⁷ Nicolae Jorga, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, C.I, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009, ss.231-232.

⁸ Kiel, "a.g.m.", s.491.

mahalleden müteşekkildir. Evliya Çelebi de 1659 yılında şehri gezmiş ve 1000 kadar bakımsız ev ve 1 caminin olduğunu ifade etmiştir. 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı döneminde Rus işgaline uğrayan Karınabad'dan gerek Hristiyan gerekse Müslüman binlerce kişi göç etmiş ve geri dönmemişlerdir.⁹

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra 24 Ocak 1878 tarihinde Karınabad'da 500 yıllık Türk hâkimiyeti sona ermiştir.¹⁰ 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında şehirdeki Müslüman nüfusun büyük çoğunluğu göç etmiş ve Osmanlı hâkimiyetinden çıkan şehre onların yerine Bulgarlar yerleştirilmiştir.¹¹

2. Osmanlı Devleti'nde Cizye Uygulaması

Cizye, sözlükte kelime olarak kâfi gelmek, ödemek, karşılığını vermek anlamlarına gelen ceza kelimesinden türetilen ve İslam literatüründe gayrimüslim tebaadan can ve mal güvenlikleri karşılığında alınan vergiye verilen isimdir.¹² Cizye esasında İslam orduları tarafından fethedilen araziler üzerinde yaşayan reayanın kollektif olarak verdiği vergi anlamına da gelmektedir.¹³

Cizye, 630 yılında inen ayet (Tevbe Suresi 9/29) ile meşruiyetini kazanmıştır. Hz. Peygamber döneminde özel cizye toplayan memurların olmadığı, gayrimüslimlerin doğrudan kendilerinin cizyelerini verdikleri, kabile reisleri vasıtasıyla gönderdikleri veya zekât toplayan memurların aynı zamanda bu vergiyi de topladıkları bilinmektedir. Yine cizyenin bu ve sonraki dönemlerde hem aynı hem de nakdi olarak toplandığı ancak İslam'a göre haram sayılan şarap ve domuz ile bu ödemenin yapılamadığı anlaşılmaktadır.¹⁴

Cizye vergisinin menşeinin Eski Yunanlılara ve Romalılarına kadar gittiği de iddia edilmiştir. Yunanlıların Anadolu halkını Fenikelilerin saldırılarından korumak için cizye aldıkları, Romalıların da Fransa'daki ele geçirdikleri bölgelerdeki halktan cizye aldıkları bilinmektedir.¹⁵ Boris

⁹ Kiel, "a.g.m.", s.491.

¹⁰ <https://de.wikipedia.org/wiki/Karnobat>, E.T. 10.04.2019.

¹¹ Kiel, "a.g.m.", s.491.

¹² Mehmet Erkal, "Cizye", *D.İ.A.*, C.VIII, İstanbul 1993, ss.42-44.

¹³ C.H. Becker, "Cizye", *İ.A.*, C.III, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, s.200.

¹⁴ Erkal, "a.g.m.", ss.42-44.

¹⁵ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi, DTCFD*, Cilt V, Ankara 1947, ss.493-494.

Christoff Nedkoff, bunlardan başka cizye vergisinin Mısırlılarda ve Sasanilerde de mevcut olduğunu kaydetmektedir.¹⁶

XVI.yüzyıla kadar Osmanlı Devleti'nde Cizye'yi ifade etmek üzere genellikle Haraç¹⁷ kelimesi kullanılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Cizye¹⁸, bazen toprak mülkiyetine bağlı olarak elinde "baştına" adı verilen toprak bulunan hem Müslim hem de gayrimüslimlerden alınırdı. Osmanlı Devleti fethettiği topraklarda ilk başlarda köklü bir değişiklik yapmadan önceki döneme ait baş vergilerini örneğin Macaristan'da Kapu, Balkanlarda İspence vergisini aynen kabul ederek bunları cizye adı altında birleştirmiştir. Fatih Sultan Mehmed döneminde vergi gelirlerini düşürmemek için alınan tedbirlerle köylerden kaçan cizye yükümlülerinin vergilerinin yarısı tımar sahibinden diğer yarısı da kalan halktan alınmaya başlanmıştır. XVI.yüzyılın sonlarında tımar sisteminin de çöküşüyle kaçak reayanın cizyeleri tamamen kalan halktan alınmıştır. Bu yüzden reaya zor duruma düşmüştür. Ancak 1691 yılında yapılan cizye reformu ile önceden maktu olarak ödenen cizye vergisi artık kişiye özel hale getirildi. Cizyesini ödeyen her reayaya da bunu belgeleyen kâğıt veya varak verilmesi kararlaştırılmıştır. Cizye sayımları her üç yılda bir yenilenir ölümler kayıttan düşülür, yeni reaya ve bâliğ olan kişiler cizye mükellefi olarak kaydedilirdi. Bu teftişlerde önceden devlet tarafından tespit edilen cizye mükelleflerinin sayısının düşürülmemesine özen gösterilmekteydi.¹⁹ Osmanlı Devleti'nde ilk dönemlerde cizyenin tahsili hususunda vergi memurları tarafından devlet aleyhine suiistimler yapılmış II. Mehmed döneminde bu uygulamadan vaz geçilerek İltizam yolu ile cizye toplanmasına başlanmıştır. Bu uygulama da yapılan suiistimleri engelleyememiştir.²⁰

¹⁶ Boris Christoff Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi)", çev. Şinasi Altundağ, *Bellekten*, C.VIII, Sayı XXXII, Ankara 1944, s.606.

¹⁷ Boris Christoff Nedkoff, Osmanlı Devleti'nde de kendinden önceki İslam Devletleri'nde olduğu gibi Haraç ile Cizyenin karıştırıldığını ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Nedkoff, "a.g.m.", s.608. C.H. Becker de cizye ile haracın ayrı vergiler olduğunu ilk dönemlerde cizyenin ferd başına kafa vergisi ile mülk vergisi olan haracın farkının olmadığını sonraları bu iki verginin birbirinden ayrıldığını ifade etmektedir. Bkz. Becker, "a.g.m.", s.200.

¹⁸ Yusuf Halaçoğlu, Osmanlı Devleti'nde cârî olan cizye vergisinin menşinin şeriat olduğunu ifade etmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Yusuf Halaçoğlu, "Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Türkler*, C.IX, Ankara 2002, ss.795-839.

¹⁹ Halil İnalcık, "Osmanlılar'da Cizye", *D.İ.A.*, C.8, İstanbul 1993, ss.45-46.

²⁰ Nedkoff, "a.g.m." s.622.

Osmanlı Devleti'nde gayrimüslim bir reayanın cizye mükellefi sayılabilmesi için 300 akçelik bir malvarlığına sahip olması gerekmektedir. Eğer bu miktarda bir malvarlığına sahip değilse bu vergi alınmazdı. Ancak ilerleyen zamanda bu uygulama değişmiş ve cizye mükellefinin ekonomik durumuna göre ganî (zengin), mütevassıt-ül hal (orta halli) ve ednâ (fakir) üç farklı tarife oluşturulmuştur.²¹

İlk zamanlarda ruhban sınıfının cizyeden muaf olduğu ancak 1691 yılından itibaren bu muafiyetlerinin sona erdiği anlaşılmaktadır. Osmanlı Devleti sadece mâlûl, çocuk, kadın, kör, işsiz ve fakir kimseleri cizyeden muaf tutmuştur. Ayrıca bazı istisnai durumlarda askeri hizmette bulunan derbentçi, devşirme aileleri ve akrabaları, baruthaneye güherçile temin eden zimmîler, voynuk, eflak ve martoloslar gibi gruplar cizyeden muaf tutulmuşlardır. Osmanlı Devleti'nde cizye *ber vech-i maktu* ve *ale 'r-ruûs* olmak üzere iki şekilde toplanmaktaydı. Maktû uygulamada haraçgüzar vassal Hristiyan prenslikleri ile Osmanlı hâkimiyetindeki zimmî reayadan cemaat olarak yaşayanlardan toplu şekilde cizye vergisi alınıyordu. Ancak bu uygulamada maktûen vergi ödeyen bir cemaatin nüfusu azaldığında ödediği vergiler de azalmadığından kişi başına ödenen vergi miktarı artmaktaydı. Bu yüzden bu uygulama ilerleyen süreçlerde ortadan kaldırılmış ve cizye artık şahsi bir baş vergisi haline getirilmiştir. Cizye ödemeleri altın, gümüş ve nadiren de olsa bakır mangır ile ödenebiliyordu. XVI.yüzyılın sonlarına kadar akçe ile ödenirken bundan sonra "para" cinsinden ödenmeye başlamıştır.²²

Cizye vergisinin Osmanlı Klasik Dönemi olarak adlandırılan 1300-1600 yıllarında genel anlamda 25 akçe ile 80 akçe arasında tahsil edildiği anlaşılmaktadır.²³ Osmanlı Devleti'nde 1580 yılındaki ekonomik krizi çözmek için hem akçenin tağşış edilmesi hem de yerel halka ek vergilerin konulması neticesinde cizye vergisinin miktarı da yükselmiştir.²⁴ II.Ahmed döneminde 1691 yılında yapılan cizye reformu neticesinde

²¹ Neşet Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi, DTCFD*, Cilt V, Ankara 1947, s.494.

²² İnalçık, "a.g.m.", ss.46-47.

²³ Çağatay, "a.g.m.", s.495.

²⁴ Pal Fodor, "Osmanlı-Avusturya Savaşları Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1593-1606)", *Osmanlı*, C. I, Ankara 1999, ss.453; Klaus Röhrborn, "Die Emanzipation der Finanzbürokratie im Osmanischen Reich (Ende 16.Jahrhundert)", *Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft*, Vol.122, 1972, ss.119-120.

cizye miktarı âlâ mükellef için 4, evsât için 2 ve ednâ için 1 eşrefi altın²⁵ olarak belirlenmiştir.²⁶

Bu verginin tahsil zamanı ise bazı kanunnamelerde nevrüz²⁷ bazılarında ise kasım ayı olarak belirlenmiştir. Zaman zaman da yarısı nevrüzde yarısı da kasımda olmak üzere iki taksitte ödendiği de görülmektedir.²⁸

Halil İnalçık'ın tespitlerine göre aşağıdaki Tablo 1'de Osmanlı Devleti'nde XVII.yüzyılın sonlarından XIX.yüzyılın ilk yarısına kadar cizye vergisinin miktarları esedî guruş²⁹ bazında belirtilmiştir.

Tablo 1: XVII.yüzyıl Sonundan XIX.Yüzyılın İlk Yarısına Kadar Cizye Miktarı

²⁵ Memlüklüler döneminde el-Melikü'l Eşref Barsbay'ın adına Eşrefî adı altında basılan ilk altın paranın 1407-1408 yıllarında darb edildiği ve ilk zamanlarda 3,45 gram altın içerdiği bilinmektedir. Bu haliyle eşrefî altın, Venedik dukâsı ile Floransa florinine denk sayılmaktaydı. Osmanlı Devleti'nde ise Mısır Eşrefîleri II. Murad ve II.Mehmed dönemlerinde kullanılmıştır. Ancak ilerleyen dönemlerde hem Fatih Sultan Mehmed'in "Sultânî" isimli altın parasını bastırması hem de Avrupa altın paralarının Osmanlı Devleti'nde daha fazla kullanılmasından dolayı eşrefî altınların Osmanlı hazinesinde ve piyasasındaki mevcudiyeti azalmıştır. Detaylı bilgi için Bkz. D.İ.A. Komisyon, "Eşrefî", D.İ.A., C.11, İstanbul 1995, s.477.

²⁶ Nedkoff, "a.g.m.", s.634.

²⁷ Nevruz hakkında detaylı bilgi için bkz. Fatih Köse, *Osmanlı Devleti'nde Nevruz*, IQ Kültür Sanat, 2007.

²⁸ Çağatay, "a.g.m.", s.495.

²⁹ Hollandalıların "rex daller" (taller-taler) ismi ile bastıkları büyük boy gümüş para, üzerindeki aslan resminden dolayı Osmanlılar tarafından aslanlı guruş veya esedî guruş olarak adlandırılmıştır. Avrupalıların doğu denizlerinde ve pazarlarında ticari açıdan etkin olmalarıyla beraber bu paranın Osmanlı piyasasına girdiği ve tedavül ettiği anlaşılmaktadır. Esedî guruşun Osmanlı topraklarına girdiği bir diğer coğrafya ise Balkanlardır. XVII.yüzyılın başlarında 1 esedî guruş 70 akçe'ye tekabül etmekteydi. Bir müddet yabancı paraları kullanan Osmanlı Devleti, 1690-1691 yıllarında kendi büyük boy gümüş parasını basmaya başlamıştır. Akabinde III.Ahmet döneminde (1703-1730) esedî guruşların standartları örnek alınarak basılan ilk Osmanlı Kuruşu 25,6 gram olup içerisinde yaklaşık 16 gram saf gümüş ihtiva etmekteydi. Yeni basılan 1 Osmanlı kuruşu 120 akçe veya 40 paraya tekabül etmekteydi. Detaylı bilgi için bkz. Halil Sahillioğlu, "Esedi", *D.İ.A.*, C.11, İstanbul 1995, ss.368-369; Şevket Pamuk, "Kuruş", *D.İ.A.*, C.26, Ankara 2002, ss.458-459.

Yıllar	Âlâ	Evsât	Ednâ
1691	9	4,5	2,25
1696	10	5	2,25
1743	11	5,5	2,75
1804	12	6	3
1816	16	8	4
1824	24	12	6
1827	36	18	9
1829	48	24	12
1834	60	30	15

Kaynak: Halil İnalıcık, “Osmanlılar’da Cizye”, *D.İ.A.*, C.VIII, İstanbul 1993, s.47.

3. H.1005-M.1694 Yılında Karınabad Kazası’ndaki Cizye Mükellefi Gayrimüslim Nüfus

Osmanlı Devleti’ndeki cizye vergisinin menşei ve tahsili hakkında yukarıda verilen kısa bilgilerden sonra makalemizin temel dayanağını oluşturan Maliyeden Müdevver Defterler kataloğunda yer alan 03648 numaralı defterin dış özelliklerini belirtmemizde fayda bulunmaktadır. Hicri 1105 ve Miladi 1693-1694 yıllarına tarihlenen MAD.d. 03648 numaralı defter 43x16 cm ebatında ciltsiz ve ebrulu olarak hazırlanmıştır. Varak yerine sayfa usulü ile hazırlanan defter toplam 57 sayfadan oluşmaktadır. İncelediğimiz bu deftere göre 1694 yılında Karınabad Kazası’ndaki cizye mükellefi reyanın önce şehir merkezindeki sayıları ve durumlarına sonrasında ise kırsal kesimdeki sayı ve ekonomik durumlarına aşağıda Tablo 2’de yer verilmiştir.

Tablo 2: Nefs-i Karınabad’daki Hristiyan ve Yahudilerin Cizye Mükellefleri

Nefs-i Karınabâd				
Mahallenin Adı	Âlâ	Evsât	Ednâ	Toplam
Nefs-i Kasaba ve Yahudi	4	24	5	33
Karasulu	4	33	4	41
Şerkeşli (Çerkeşli)	3	20	4	27

Kazancı	3	13	1	17
Câmi-i Sagîr	3	11	2	16
Galata	-	11	-	11
Genel Toplam	17	112	16	145

Tablo 2'yi değerlendirecek olursak söz konusu defterin ilk sayfasındaki bilgilerden yola çıkılırsa; öncelikle cizye mükellefi olan reyanın Hristiyan ve Yahudilerin Karınabad Kazası'nda birlikte yazıldığı ve ayrı ayrı deftere kaydedilmedikleri anlaşılmaktadır. Bu sebepten dolayı makalede tespit edilen cizye mükelleflerinin homojen bir yapı yerine aksine heterojen bir dini mensubiyete sahip olduklarını söyleyebiliriz. Burada ifade edilmesi gereken bir diğer önemli bilgi de esasında Osmanlı şehirlerinde klasik dönemde Müslim ve gayrimüslim reyanın aynı mahallede birlikte yaşamalarına rağmen³⁰ 1693-94 yılındaki kayıtlardan Karınabad Kazası'nda bu iki unsurun aynı mahallelerde yaşamaya başladıklarını görüyoruz. Tablo 2'de gösterilen Karınabad Kazası'nın örneğin "*Câmi-i Sagîr Mahallesi*" gibi Müslüman mahallelerinde gayrimüslimlerin de cizye mükellefi olarak kaydedildikleri en az iki farklı dini mensubiyete sahip reyanın birlikte yaşadıklarını ispatlamaktadır.

Tablo 2'deki verilere göre; Karınabad Kazası'nın merkezinde 6 mahallede cizye mükellefi gayrimüslimlerin yaşadığı, en fazla cizye mükellefinin 41 nefer ile Karasulu Mahallesi'nde en az cizye mükellefinin ise 11 nefer ile Galata Mahallesi'nde sakin olduğu görülmektedir. Karınabad Kazası'nın şehir merkezinde ise toplam cizye mükellefi sayısı 145'tir. Toplam 145 cizye mükellefinin 17'si âlâ, 112'si evsât ve 16'sı ise ednâ kategorisinde kaydedilmiştir. Buna göre Karınabad Kazası'nın merkezinde 1693-94 yılında kaydedilen cizye mükelleflerinin %11,7'si âlâ, % 77,2'si evsât ve % 11,1'i ednâ durumdadır. Buradan da anlaşılacağı üzere kaza merkezindeki cizye mükelleflerinin çoğunluğu ortalama ekonomik statüye sahiptir.

Şehir merkezinden sonra kırsaldaki duruma göz atmamız gerekmektedir. Karınabad Kazası'na tâbi köylerdeki cizye mükellefleri ve ekonomik statüleri Tablo 3'te gösterilmiştir.

³⁰ İslam ve Osmanlı şehirlerinde mahallenin oluşumunda dini mensubiyet önemli bir etkidir. Zira mahallede aynı mescitte ibadet eden cemaat ve aileleri birlikte yaşamaktaydılar. Detaylı bilgi için bkz. A. Murat Yel ve M.Sabri Küçükaşçı, "Mahalle", *DİA*, C.27, Ankara 2003, ss.323-326.

Tablo 3: Karınabad'a tâbi Köylerdeki Hristiyan ve Yahudilerin Cizye Mükellefleri

Nefs-i Karınabâd				
Köyün Adı	Âlâ	Evsât	Ednâ	Toplam
Hacı Balabanlı	5	24	7	36
Sungurlar	4	16	4	24
Kulağuzlu	5	18	4	27
Gürcü Köy?	2	7	2	11
Böğürçeli?	4	20	3	27
Turkayın?	5	16	7	28
Sekban	7	19	7	33
Gerdelü	22	63	17	102
Kumarova	17	38	16	71
Lalaköy	8	22	7	37
Küçükköy	13	38	13	64
-----?	11	16	9	36
Sotalı?	3	12	-	15
Körüklü?	24	77	25	126
Devretli	19	37	18	74
Yaruka?	6	19	6	31
Dobral	8	28	8	44
Gökçeviran	14	46	12	72
Sadoka?	13	41	12	66
Yeniceköy	7	24	7	38
Kayabaşı?	3	12	2	17
Bin giran?	26	83	24	133

Türbeli?	2	12	2	16
Radogan?	6	19	8+37	70
Genel Toplam	234	707	257	1198

Tablo 3'e göre; Karınabad Kazası'nın şehir merkezinde olduğu gibi kırsal kesiminde de artık müslim ve gayrimüslim reayanın birlikte yaşadıkları görülmektedir. Tabloyu değerlendirecek olursak; Karınabad'a tabi toplam 24 köyde gayrimüslim cizye mükelleflerinin yaşadığı ve deftere kaydedildiğini söyleyebiliriz. En fazla cizye mükellefine sahip üç köy sırası ile 133 mükellef ile Bingiran? 126 mükellef ile Körüklü ve 102 mükellef ile Gerdeli köyleridir. En az cizye mükellefine sahip üç köy ise 11 mükellef ile Gürcü Köy, 15 mükellef ile Sotalı ve 16 mükellef ile Türbeli köyleridir. Köylerdeki cizye mükelleflerinin sayısına baktığımızda deftere kaydedilen toplam 24 köyden 21 adetinin mükellef sayısı 100'ün altında 15 adetinin ise 50'nin altında olduğu görülmektedir. Buradan da Karınabad'a tabi köylerin çoğunluğunun büyük köyler olmadığı sonucuna ulaşılabiliriz. Karınabad Kazasına tâbi köylerdeki toplam cizye mükellefinin sayısı 1198'dir. Bu rakamın 234'ü âlâ, 707'si evsât ve 257'si ise ednâ statüsünde kaydedilmiştir. Buradan da anlaşılacağı üzere 1693-94 yılında Karınabad Kazası'nın köylerindeki cizye mükelleflerinin %19,5'i âlâ, % 59,1'i evsât ve % 21,4'ü ednâ olarak kayıtlara geçmiştir. Şehir merkezindekine benzer durumun kırsalda da hüküm sürdüğü ve mükelleflerin çoğunluğunun ortalama ekonomik gelire sahip oldukları anlaşılmaktadır. Dikkat çeken bir diğer husus ise ekonomik durumu en iyi olan âlâ mükelleflerin sayısı ile ekonomik durumu en zayıf olan ednâ mükelleflerin sayılarının birbirine çok yakın olduğudur.

Karınabad Kazası'nda şehir ve köylerden başka defterde haymâne³¹ (konar-göçer)³² olarak kaydedilmiş cizye mükellefleri mevcuttur. Bu

³¹ Arapça bir kelime olan Hayme veya Hayma, sözlükte çadır anlamına gelmektedir. Bkz. Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, yaz.haz. Aydın Sami Güneyçal, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2003, s.347; Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s.779-780.

³² Hayme yani çadır kelimesinden türetilen haymânegân kelimesi Osmanlı Tarih Terminolojisi'nde çadır ehli, çadırdaki yaşayan konar-göçer veya göçebe anlamına gelmektedir. Detaylı bilgi için bkz. Gilles Veinstein, "XVI.Yüzyılda Karadeniz'in Kuzeyindeki Steplerde Bulunan Osmanlı Kolonizasyon Çiftlikleri", çev. Yavuz Cezar, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Mecmuası*, C.43, Prof. Dr. S.F.

mükellefler göçebeler olarak bilinmektedir. Bunların sayısı Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: Karınabad’daki Haymânelerin Cizye Mükellefleri

Nefs-i Karınabâd				
	Âlâ	Evsât	Ednâ	Toplam
Haymâne Taifesi	23	95	-	118

Yukarıda Tablo 4’te gösterildiği üzere Karınabad Kazası’nda 23 âlâ ve 95 evsât mükellef olmak üzere toplam 118 konar-göçer cizye mükellefinin bulunduğu ayrıca bu grupta hiç ednâ mükellefin yer almadığı görülmektedir.

1693-94 Tarihli ve 03648 numaralı Maliyeden Müdevver Deftere göre; Karınabad Kazası’nda sâkin olan cizye mükelleflerinin sayıları Nefs-i Karınabad (şehir merkezi), Kurrâ-i Karınabâd (köyler) ve Haymâne-i Karınabad (konar-göçer) olmak üzere üç ayrı tabloda yukarıda inceledikten sonra burada ise Tablo 5’te Karınabad Kazası’ndaki cizye mükelleflerinin toplam sayıları verilmiştir.

Tablo 5: Karınabad Kazası’nın 1693-94 yılındaki Cizye Mükelleflerinin Toplam Sayısı

Karınabad Kazası					
	Âlâ	Evsât	Ednâ	Toplam	Oran %
Nefs-i Karınabad’daki Cizye Mükellefleri	17	112	16	145	9,9
Karınabad’ın köylerindeki Cizye Mükellefleri	234	707	257	1198	82
Karınabad’daki Haymâne Cizye Mükellefleri	23	95	-	118	8,1

Ülgener’e Armağan, İstanbul 1987, ss.90-91. Arnavut Tarihçi Ferit Duka, Osmanlı arşiv vesikalarında geçen “haymânegân” tabirinin zanaatkarlar için kullanıldığını ifade etmektedir. Bkz. Ferit Duka, “XV.-XVIII.yüzyıllarda Arnavut Nüfusunun İslamlaşması Süreci Üzerine Gözlemler”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, Sayı 2, Ankara 1991, s.67.

Genel Toplam	274	914	273	1461	100
---------------------	------------	------------	------------	-------------	------------

Tablo 5'e göre 1693-94 yılında Karınabad Kazası'ndaki cizye mükelleflerinin sayısı defterdeki verileri sayarak elde ettiğimiz rakamlara göre toplamda 1461 kişidir. Bunlardan 145'i şehir merkezinde, 1198'i köylerde yaşarken 118'i ise konar-göçer bir hayat tarzını benimsemiştir. Cizye mükellefleri, ekonomik durumlarına göre değerlendirilecek olursa toplam 1461 mükellefin 274'ü âlâ, 914'ü evsât ve 273'ü ednâ statüsündedir. Genel toplamda da evsât statüsündeki cizye mükelleflerinin yoğunluğu dikkat çekmektedir. Yine Tablo 5'te de görüldüğü üzere Karınabad Kazası'ndaki cizye mükelleflerinin %82'si köylerde, %9,9'u ise şehirde yaşamaktadır. Geri kalan %8,1'lik kısım ise göçebe gayrimüslimlerden oluşmaktadır.

Bizim tespitlerimize göre Karınabad Kazası'ndaki toplam cizye mükellefi sayısı 274 âlâ, 914 evsât ve 273 ednâ olmak üzere toplam 1461 kişi iken sözkonusu defterin sonundaki yekûn kısmında ise cizye mükelleflerinin sayısı 268 âlâ, 964 evsât ve 319 ednâ olmak üzere toplam 1551 olarak kaydedilmiştir. Cizye mükelleflerini ekonomik statülerine göre ayrı ayrı ve tek tek sayarak tespit ettiğimiz rakam ile defterin sonundaki yekûn kısmında verilen rakam arasında 90 adet fark çıkmaktadır. Tahminimizce ortaya çıkan bu fark Karınabad Kazası'nda 1461 gerçek cizye mükellefi olmasına rağmen, merkezden gönderilen ve buranın payına düşen 1551 adet cizye kağıdının tamamının buradaki halka dağıtılması ve İstanbul'dan belirlenen mükellef sayısının altına düşmesini engellemek için alınan bir önlem olmalıdır. Halil İnalçık da zaten cizye kağıtlarının merkezden önceden belirlendiğini ve cizye sayımları yapılırken bu rakamların altına düşürülmemesi gerektiğini ifade etmektedir.³³ Defterdeki gerçek cizye mükelleflerinin sayısı ile yekûn kısmındaki 90 kişilik farkın bir diğer nedeni de 1691 yılında yapılan cizye reformundan henüz 4 yıl sonra bu defterin hazırlanmış olması nedeniyle merkez ile taşra arasındaki uygulama farkı ve iletişim eksikliği de olabilir.

4. Karınabad Kazası'nın Cizye Gelirleri

İncelediğimiz defterdeki cizye mükelleflerinin sayısı ve ekonomik düzeylerine göre Karınabad Kazası'nın 1693-94 yılındaki tahmini cizye gelirlerini de bu makalede vermeyi gerekli görüyoruz. Bu hesaplamaları yaparken Halil İnalçık'ın kaleme aldığı makalede cizye vergisinin oranlarını kullanacağız. İnalçık'ın tespitlerine göre; 1691-1696 yılları arasında câri olan cizye vergisinin oranları âlâ için 9, evsât için 4,5 ve

³³ İnalçık, "a.g.m.", ss.45-46.

ednâ için 2,25 esedî gürüşür.³⁴ Biz de bu oranları baz alarak Karınabad Kazası'nın tahmini cizye gelirlerini Tablo 6'da vermiş bulunmaktayız.

Tablo 6: Karınabad Kazası'nın 1693-94 Yılı Cizyelerinden Elde Edilen Tahmini Geliri

Karınabad Kazası							
	Âlâ	Kuruş	Evsât	Kuruş	Ednâ	Kuruş	Toplam
Nefs-i Karınabad	17	153	112	504	16	36	693
Kurrâ-i Karınabad	234	2106	707	3181,5	257	578,25	5865,75
Haymânegân-ı Karınabad	23	207	95	427,5	-	-	634,5
Genel Toplam	274	2466	914	4113	273	614,25	7193,25

Tablo 6'daki verilere göre 1693-94 yılında Karınabad Kazası'ndaki cizye mükelleflerinin devlete ödemiş oldukları cizyelerin tahmini geliri toplam 7193,25 esedi kuruştur. Bu gelirin %9,6'sı şehir merkezinden %81,6'sı köylerden geri kalan % 8,8'i ise konar-göçer gayrimüslimlerin cizyelerinden oluşmaktadır. Bu açıdan bakıldığında Karınabad Kazası'nda cizye gelirlerinin büyük bölümü kazaya tâbi bulunan köylerdeki gayrimüslim nüfus tarafından ödenen cizyelerden oluşmaktadır. Cizye gelirlerini reayanın ekonomik durumuna uygun olarak ödediği kıstasa göre değerlendirecek olursak toplam tahmini gelirin % 34,3'ü âlâ, %57,2'si evsât ve % 8,5'i ise ednâ cizye mükellefleri tarafından ödenen gelirlerden oluşmaktadır.

Sonuç

Çalışmamızda incelediğimiz 03648 numaralı ve H.1105/M.1693-94 tarihli Maliyeden Müdevver Defterdeki veriler ışığında Karınabad Kazası ve köylerindeki cizye mükellefi gayrimüslim nüfus ile bunların ekonomik durumları ve kazanın tahmini cizye gelirleri tespit edilmiştir. Buna göre; XVII.yüzyılın son yıllarında tutulan defterdeki veriler, Karınabad Kazası'nın köylerinde, şehir merkezinden daha fazla mükellef olduğunu dolayısıyla kırsaldaki cizye gelirlerinin merkeze oranla daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Buradan yola çıkarak, Osmanlı

³⁴ İnalçık, "a.g.m.", s.47. Ayrıca bkz. Tablo 1.

Devleti'nde aynen klasik dönemde olduğu gibi XVII.yüzyılın sonunda da hala kırsal nüfusun şehir nüfusuna göre daha fazla olduğunu, para ve ticaret ilişkileri ile para ekonomisinin istenilen düzeyde gelişmediğini ifade edebiliriz. Karınabad Kazası'nda kırsaldaki cizye mükelleflerinin şehirdeki mükelleflerden sayıca fazla olmasından yola çıkarak bu dönemde Karınabad'da ekonominin tarım ve hayvancılığa dayandığını ifade edebiliriz. Tüm bu bulgular, sanayi öncesi dönemde klasik tarım imparatorluklarının karakteristik özelliklerini Osmanlı Devleti'nin de taşımaya devam ettiğini göstermektedir. Çalışmamızda ulaştığımız en önemli sonuçlardan bir tanesi de Karınabad Kazası'nda müslim ve gayrimüslimlerin ayrı ayrı yaşamadıkları, aynı mahalle ve köylerde birlikte yaşadıklarıdır.

Kaynakça

- BECKER, C.H., "Cizye", *İ.A.*, C.III, Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 1997, ss.199-201.
- B.O.A. MAD.d.: 03648.
- CEBECİ, Ahmet, "Silistre Sancağı Vakıfları ve H.1006 (1597-1598) Tarihli Silistre Livası Vakıf Defteri (No:561)", *Vakıflar Dergisi*, Sayı XX, Ankara 1998, ss.453-466.
- ÇAĞATAY, Neşet, "Osmanlı İmparatorluğunda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", *Ankara Üniversitesi, DTCFD*, Cilt V, Ankara 1947, ss.483-511.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, yaz.haz. Aydın Sami Güneççal, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2003.
- D.İ.A. KOMİSYON, "Eşrefî", *D.İ.A.*, C.11, İstanbul 1995, s.477.
- DUKA, Ferit, "XV.-XVIII.Yüzyıllarda Arnavut Nüfusunun İslamlaşması Süreci Üzerine Gözlemler", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi*, Sayı 2, Ankara 1991, ss.63-71.
- ERKAL, Mehmet, "Cizye", *D.İ.A.*, C.8, İstanbul 1993, ss.42-45.
- FODOR, Pal, "Osmanlı-Avusturya Savaşları Öncesi Osmanlı Diplomasisi (1593-1606)", *Osmanlı*, C.I, Ankara 1999, ss.452-455.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, "Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Teşkilatı", *Türkler*, C.IX, Ankara 2002, ss.795-839.
- <https://de.wikipedia.org/wiki/Karınabat>, E.T. 10.04.2019.
- İNALCIK, Halil, "Osmanlılar'da Cizye", *D.İ.A.*, C.8, İstanbul 1993, ss.45-46.
- _____, "Murad I", *D.İ.A.*, C.31, İstanbul 2006, ss.156-164.
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı İmparatorluğu Tarihi*, çev. Nilüfer Epçeli, C.I, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2009.
- KIEL, Machiel, "Karınâbâd", *D.İ.A.*, C.24, İstanbul 2001, ss.490-492.
- KÖSE, Fatih, *Osmanlı Devleti'nde Nevruz*, IQ Kültür Sanat, 2007.
- NEDKOFF, Boris Christoff, "Osmanlı İmparatorluğunda Cizye (Baş Vergisi)", çev. Şinasi Altundağ, *Belleten*, C.VIII, Sayı XXXII, Ankara 1944, s.499-652.

Işık, M. (2019). H.1105 / M.1693-94 Tarihli ve 03648 Numaralı Maliyeden Müdevver Deftere Göre; Karınabad Kazasında Cizye Uygulaması. ABAD, 2(4), 283-298.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

PAMUK, Şevket, “Kuruş”, *D.İ.A.*, C.26, Ankara 2002, ss.458-459.

RÖHRBORN, Klaus, “Die Emanzipation der Finanzbürokratie im Osmanischen Reich (Ende 16.Jahrhundert)”, *Zeitschrift der Morgenländischen Gesellschaft*, Vol.122, 1972, ss.119-120.

SAHİLLİOĞLU, Halil, “Esedî”, *D.İ.A.*, C.11, İstanbul 1995, ss.368-369.

UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, C.I, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2003.

VEINSTEIN, Gilles, “XVI.Yüzyılda Karadeniz’in Kuzeyindeki Steplerde Bulunan Osmanlı Kolonizasyon Çiftlikleri”, çev. Yavuz Cezar, *İstanbul Üniversitesi, İktisat Mecmuası*, C.43, Prof. Dr. S.F. Ülgener’e Armağan, İstanbul 1987, ss.79-109.

YEL, A. Murat ve M. Sabri Küçükaşçı, “Mahalle”, *DİA*, C.27, Ankara 2003, ss.323-326.